

10. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: іст. – реліг. монограф. / Митрополит Іларіон. – 2-ге вид. – К.: Обереги, 1994. – 424 с.
11. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник / І. М. Кочан. – 12. 2-ге вид. [перероб. і допов.]. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
13. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: підручник / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко; за ред. Л.І.Мацько. – 2-ге вид. [випр.]. – К.: Вища школа, 2005. – 462 с.
14. Новиков Л.А. Искусство слова / Л. А. Новиков. – 2-е изд. [доп.]. – М.: Педагогика, 1991. – 144 с.
15. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. –М.:Русск. яз.,1988. – 304 с.
16. Полюга Л.М. Словник українських синонімів і антонімів / Л.М. Полюга. – К.: Довіра, 2007. – 575 с.
17. Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник / М.Я.Плющ, О.І.Леута, Н.П.Гальона; за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1995. – 284 с.
18. Семотюк О.П. Семантика та стилїстичні функції кольороназв у поетичній мові А. Кримського / О.П. Семотюк // Лінгвістичні дослідження: [зб. наук. праць].– Харків, 2009. – Вип. 28. – С. 26 – 31.
19. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: АСТ, 2006. – 635 с.
20. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2002. – 344 с.
21. Шевченко Л.Ю. та ін. Сучасна українська мова: довідник / Л.Ю. Шевченко; за ред. О.Д. Пономаріва. –К.: Либідь, 1993. –336 с.
22. Яковлева А.М., Афонська Т.М. Сучасний тлумачний словник української мови / [уклад. А.М. Яковлева, Т.М. Афонська]. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 672 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарасенко Оксана Дмитрівна – аспірантка кафедри української філології історико-філологічного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського; викладач кафедри українознавства Одеської національної морської академії.

Наукові інтереси: енантіосемія як різновид антонімії.

ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ЗБІРКИ В. ВИННИЧЕНКА «НАМИСТО» В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ

Ольга ТРЕТЯК (Кіровоград)

Творчість письменника Володимира Винниченка є дуже доречною для вивчення в молодшій школі. Вона характеризується посиленням інтересу до життя людини, до її психологічного світу, гуманістичних ідей, а відтак і виховання ціннісного ставлення до людини.

Ключові слова: моральне виховання, початкова школа, ціннісне ставлення до людини, урок позакласного читання, творчість письменника.

Literary works of Volodymyr Vynnychenko are very good for studying at primary school. They are characterized by an increased interest in human life, a person's inner world, humanistic ideas, and thus they help in developing schoolchildren's attitude to a person's life as a great value.

Key words: moral upbringing, primary school, person's life as a great value, extra-curricular reading lesson, literary works.

У сучасному суспільстві спостерігається глибокий процес змін у всіх його структурах. І, як результат, відбувається переоцінка цінностей, вимог до особистості, що виражає ціннісне ставлення до людини та має свою специфіку на кожному віковому етапі розвитку особистості, що необхідно враховувати в педагогічному процесі.

У молодшому шкільному віці акцент слід робити на вивченні особливостей моральної вихованості дитини, її морального розвитку, адже ціннісна проблематика є об'єктом вивчення морального виховання.

Проблему морального виховання молодших школярів досліджували чимало науковців як минулого, так і сьогодення. Серед них В.Г. Кремень, С.У. Гончаренко, Г.О. Балл, І.Д. Бех, Н.М. Бібік, А.М. Бойко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, Е.М. Степанов, Л.М. Лузіна, Н.Є. Щуркова та інші.

Питання виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів, як свідченням попередніх пошуків, є недостатньо дослідженою. Найбільш висвітленим є аспект формування ціннісного ставлення в учнів до природи. Загалом, саме з причин малодослідженості, проблема виховання ціннісного ставлення до людини в учнів початкової школи залишається актуальною.

У центрі уваги сучасної школи має бути людина, її духовний світ, творчі здібності, високі моральні якості. При цьому великий вплив на формування особистості належить художній літературі. Однак в наш час виховати школяра допитливим і вдумливим читачем не так просто. Здійснити це можливо за умови, коли інтелектуальне життя школяра проходить серед книжок. Все це успішно можна реалізувати на уроках позакласного читання, де формується читач, який самостійно набуватиме необхідних знань через "діалог" з автором твору.

У молодших класах проблема позакласного читання вважається однією з найважливіших і найяскравіших, до того ж, варто саме через увагу до художнього слова виховувати мораль, адже саме такі уроки, наприклад авторські (одного окремого письменника) чи зі збіркою, мають бути уроками роздумів, глибоких переживань.

Так, вагомий внесок у благородну справу морально-етичного виховання та й розвитку української дитячої літератури загалом зробив Володимир Винниченко. Автор збірки "Намисто", оповідань "Кумедія з Костем", "Федько-халамидник", "Бабусин подарунок" виявив себе тонким знавцем дивовижного внутрішнього світу маленьких героїв. Велика любов до дітей допомагала письменникові зворушливо-ніжно, зі співчуттям і боєм сприймати, переживати, зображувати тяжку, а часто й трагічну долю "маленьких грішників". З любов'ю, на повну силу свого таланту писав він про дітей, про їхні чисті і високі мрії, добрі помисли серця. Справді,

захоплюючись моральною красою персонажів твору, прагнучи наслідувати їхні вчинки, дитина починає думати про себе, оцінювати свої дії і поведінку.

На жаль, твори Володимира Винниченка не вивчаються на уроках читання в початкових класах, але їх можна розглядати на уроках позакласного читання та в позаурочний час. Тож розглянемо орієнтовну методику вивчення збірки «Намисто» на уроці позакласного читання.

Тематика Винниченкових творів про дітей дуже різноманітна, причому в одному оповіданні часто переплітаються кілька тем. Це і сирітство, і знедоленість дітей, як бідних так і багатих – "Кумедія з Костем", "Віють вітри, віють буйні...", "Та немає гірш нікому...", "Гей, ти бочечко..."; формування характеру у нелегких випробуваннях – "Гей, не спиться...", "Ой випила, вихилила...", "Федько – халамидник" та інші.

Перед нами постають образи різних за віком, характером і становищем у суспільстві дітей. Якщо у В. Стефаніка, М. Коцюбинського, С. Васильченка – це передусім селянська дитина, то у Винниченковій творчості з'являються нові герої – діти міських робітників, купців, панів, дрібних орендарів. Вони зображені у складних і багатоманітних, часом суперечливих стосунках як між собою, так і з дорослими. Тому й з'являється тема зворушливої дружби двох сиріт – панича і шевського попихача з оповідання "Та немає гірш нікому...", що була і неможлива у творах соціально-побутового реалізму – адже ж це не типове, вони можуть бути тільки класовими ворогами.

Перед тим, як розглянути оповідання, вчитель повинен підготувати дітей до сприймання твору. Твір сприймається з більшою зацікавленістю, якщо його вивченню передують розповідь про автора, про обставини, які спонукали його взятися за перо. Безперечно, навчальні програми не спрямовують учителя на ознайомлення молодших школярів з життєписом митця, а відсутність розробленої методики роботи над вивченням біографії письменника у початкових класах дає змогу вчителю використовувати окремі факти у довільній формі. Використання на уроці яскравих подій з життя письменника допоможе глибше усвідомити зміст твору, зацікавити учнів особистістю автора, на прикладі його життя формувати у дітей певні моральні якості.

Твори, прочитані самостійно, обов'язково повинні схвилювати дітей, викликати відповідні почуття. Тому під час аналізу твору краще йти від особистісних вражень учня про прочитане. – "Чи хотів би я мати такого друга, як Федько?" Подумайте над тим, що важать дружба і друзі у вашому житті.

Усвідомлення понять вимагає від дитини певного уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати. Кожне поняття формується на основі відокремлення суттєвих, постійних ознак в предметах і фактах від несуттєвих, змінних. Суть понять кожного разу збагачується і заглиблюється у свідомості з мірою накопичення життєвого досвіду.

У словниковому запасі молодшого школяра вже є абстрактні слова: *краса, справедливість, добро, зло* і т.ін. Механізм засвоєння таких понять заключається в тому, що при їх появі, молодші школярі звертаються до аналогій та метафор. Формування морального уявлення дитини про ціннісне ставлення до людини розпочинається не із взаємодії з предметом і не зі словникового визначення слова (або як наукового поняття), а з комунікативної ситуації. Якщо хто-небудь у спілкуванні вживає в конкретному випадку слова на позначення понять «добро», «зло», «справедливість», у дитини виникає певне уявлення. Моральні поняття вживаються в різноманітних ситуаціях, при цьому розуміння дитини розширюється, розкриваються нові можливості для дитячої свідомості. Тому формування ціннісного ставлення до інших людей у молодших школярів залежить від кількості і якості комунікативних ситуацій. Чим частіше дитина буде стикатися з моральними поняттями, обговорювати їх сутність, тим швидше й глибше у неї закріпиться правильне моральне уявлення. І в цьому велику роль відіграє учитель, який використовує можливості спілкування, допомагає дітям у розширенні суті етичних понять. У молодшому шкільному віці є великі можливості для розвитку етичних знань, для виховання ціннісного ставлення до людини. Психологами доведено, що молодші школярі підвищено сприймають зовнішні явища. Вони емоційно відгукуються, щиро співпереживають разом з героям художніх творів, кінофільмів. Діти, а особливо першокласники, схильні вірити в те, чому їх навчають, вони переконані в необхідності моральних норм. При цьому вони відрізняються безкомпромісністю до інших в моральних вимогах. Якраз "у цьому віці виникають можливості для систематичного і послідовного морального виховання дітей" [2: 100].

Художні образи здебільшого впливають на емоційну сферу суб'єкта сприймання. Характер і роль почуттів, що виникають у процесі сприймання художнього твору, залежать від того, наскільки логіка розвитку художніх образів відповідає уявленням сприймаючого, від взаємозв'язку образів, тих обставин, які зумовлюють розвиток характерів героїв, тих "перешкод", що постають перед ними. Школяр, читаючи твори художньої літератури, обов'язково "стає" на бік одних героїв і "веде боротьбу" поруч з ними проти інших. "Потреби" героїв твору, за яких він вболіває, немов зливаються з його власними потребами, а їхні дії він переживає, як переживав би свої.

Почуття викликаються наочністю, цілісністю, конкретністю і взаємодією художніх образів. Виникнення почуттів та їхня активна роль в процесі сприймання органічно зв'язані із фантазією, уявою, пам'яттю.

Винниченко часто аналізував підсвідомі першопричини поведінки людей, їхні інстинкти, соціальне та біологічне у вчинках. Такою є історія "паршивого байстрюка", абсолютно не потрібного для оточення, яке переростає в трагедію, що змушує замислитись і героїв твору, й читачів ("Кумедія з Костем"). Винниченко зумів майстерно відбити соціальні та

моральні болячки суспільства, не через прямий осуд конкретних винуватців народження "байстрюків", а завдяки розкриттю обставин життя й психології самих жертв. Є у Винниченка оповідання про трагічну долю бешкетника-лідера "Федька-халамидника", який був не менше шибайголовою, а й чесною, благородною людиною.

Іншими словами, успіх процесу виховання ціннісного ставлення до людини в молодших школярів зумовлений з одного боку, психологічною здатністю самих молодших школярів, з іншої – умовами навчання і виховання. Соціальні умови шкільного життя, різноманітність людських взаєностосунків і видів діяльності є сприятливим ґрунтом для розвитку етичного, філософського мислення.

Автори програми "Філософія для дітей", очолюваної американським педагогом М.Ліпманом (посилаючись на праці Л.С.Виготського), обґрунтували психологічні можливості молодшого шкільного віку для вивчення засад філософії. Саме у віці шести-семи років діти найбільш сприятливі до розв'язання філософських проблем. Вивчення змісту філософії, етики дозволить дитині знайти відповіді на питання, які виникнуть у неї при вступі до шкільного життя.

Оповідання закінчується якимись на диво страшними своєю буденністю словами про смерть Федька: "на кладовище йшли хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка, Стьопа і Гаврик плакали навзрид." Як бачимо, жодної авторської оцінки. Оце і є найвища майстерність в зображенні людської психології. Так само майстерно через економні художні засоби постають й інші підлітки в оповіданні, передусім Толя. Раннє і, мабуть, остаточно моральне спустошення цієї нечесної боягузливої дитини показано в фіналі, коли Толя, не почувачи й трохи власної провини за смерть Федька, з цікавістю роздивляється його похорон і, перекрутившись на одній нозі, біжить гратися Федьковим чижиком.

"Федько-халамидник" має велике виховне значення не тільки для дітей, а особливо в наші часи жевріння, кволості, занедбаності й обпльовування цінностей, властивих вдачі героїчній" [4: 63].

Самий факт звернення до психології дитини яскраво свідчить, що відновлення морального здоров'я людини не було чужим для Володимира Винниченка. Адже саме в дитинстві формується характер людини, закладається фундамент її майбутнього. З любов'ю, на повну силу свого таланту писав про дітей, про їхні чисті й високі мрії, добрі порухи серця і Володимира Винниченка. Збірка "Намисто" увібрала в себе всі найкращі досягнення Винниченкової творчості і може вважатися однією з вершин майстерності письменника. Вона проникнута світлим гуманістичним пафосом, оптимістичною вірою в маленьку людину, вирішена в піднесеному романтичному дусі. Тут немає мотивів розчарованості в людях, як це ми помічаємо в його інших творах, де вони викликали зображення потворних,

хворобливих явищ і характерів у творчості письменника, за що його неодноразово критикували.

Великий вплив навчальної діяльності на самооцінку, саморегуляцію поведінки дітей свідчить про важливість розвитку мислення, свідомості дитини. Чим в більшій мірі сформоване мислення, уміння встановлювати взаємозв'язки між предметами і явищами, тим успішніше формуються навички управляти собою, своїми діями. Завдяки навчальній діяльності, розвитку мислення, можна говорити про першочергове значення у вихованні ціннісного ставлення до людей, використання комунікативних ситуацій.

В оповіданнях, що увійшли до збірки "Намисто", часто відсутня безпосередня авторська оцінка подій і персонажів, і в той же час відсутня пряма мова, при передачі думок героїв. Автор ніби фіксує "потік" безпосередньої свідомості героя і важко відрізнити, де закінчуються слова автора і де починаються думки персонажа. Щоб ще більше утруднити це розрізнення, в дитячих оповіданнях звучать постійно ніби два голоси – дитяче й доросле сприйняття світу. Дорослі й діти розмірковують над одними й тими ж подіями та фактами, оцінюють одне одного, кожен зі своєї точки зору. Ці оцінки часом співпадають, частіше розходяться, особливо в тому, що стосується різних витівок юних бешкетників. Таке "подвійне бачення" дійсності без зайвих описів і авторських аналізів допомагає краще розкрити особливості дитячої психології в порівнянні її з психологією дорослих, підкреслити особливості дитячого бачення світу.

Для прикладу візьмемо оповідання "Гей, хто в лісі, обізвися...", де Володимир Винниченко блискуче змалював психологію малого хлопця, його ставлення дорослих до тих же самих подій. Хитрий дотепний хлопчак уже зрозумів, чого від нього хочуть старші, і лукаво цим користується:

"Зінь – дуже слухняний та лагідненький. Він майже ніколи не сперечається, ні з ким не свариться, не верещить, не пацає ногами. А тим часом добивається всього, чого хоче. Так же сумирненько схиляє голівку до плеча, так щиро-щиро дивиться чорненькими, хитрими оченятами, так ласкавенько посміхається, просто-таки соромно відмовити йому." [1; 28]

Своїм гострим розумом і невеличким життєвим досвідом Зінь аналізує всі заборони і пострахи, що на нього покладають батьки, щоб він менше бешкетував. Його не лякає і Бог, бо малий уже втямив, що і його можна задобрити: "треба тільки гарненько скласти ручки, пошепотіти губами перед іконами, сильненько постукати лобом багато-багато поклонів – і бог вже задобрений". [1; 28]

Оскільки його ніяк не можна почути і побачити, то Зінь і не дуже вірить в його існування. Більше лякає його босяк Корчун, оскільки він цілком реальний і страшний на вигляд. Отож, Зінь починає його вивчати, щоб зрозуміти, як його знешкодити. І поступово приходиться до думки, що Корчун зовсім не такий, яким його бачать дорослі.

Якщо для старших Корчун – лише бридкий халамидник, волоцюга і злодій, від якого треба триматись подалі, то Зінь сприймає його зовсім інакше. Оскільки Корчун – всевладний, бачить усі його капості (як запевняють Зіня батьки), і може його в будь-який момент покарати, то Зінь вважає, що Корчун і є справжній Бог. І поступово хлопець приходить до висновку, що його бог не такий уже й поганий. Зіня заворожують його пісні, величезна сила – адже він сам – один витяг застряглого в болоті воза; його весела вдача, вільнолюбна й широка натура. А якщо він часом сердить і робить комусь зло, – міркує Зінь, – це від того, що йому ж ніхто ні свічки не поставив, а всім же богам треба ставити, щоб були добрими. І Зінь вирішує виправити цей недогляд і, вибравши слушну мить, таки задобрити Корчана.

І коли хлопець побачить загибель Корчуна – це стане для нього справжньою трагедією – як же ж можна вбивати всемогутнього бога.

Так Володимир Винниченко у невеличкому оповіданні зобразив, як трансформується міф у свідомості дитини, яких форм набуває. Письменник показує, як мала дитина мислить – здебільшого конкретно та образно, зображує весь процес розмірковування та аналізу дитячим мозком абстрактного поняття; як воно знаходить конкретне і реальне втілення у дитячій свідомості.

Проведена в рамках нашого дослідження діагностика рівнів вихованості у молодших школярів ціннісного ставлення до людини дала можливість виявити наступні особливості. Діти мають бажання до пізнання нового, до вивчення різних явищ оточуючого світу. Але коло знань про соціальний світ, ціннісне ставлення до людини у дітей обмежений. Тому творчість письменника Володимира Винниченка є дуже доречною для вивчення в молодшій школі. Вона характеризується посиленням інтересу до життя людини, до її психологічного світу, посиленням гуманістичного пафосу, чому найяскравішим свідченням є збірка "Намисто", що ввібрала в себе всі найкращі досягнення творчості Володимира Винниченка і може вважатися однією з вершин літературної майстерності письменника. Вона проникнута світлим гуманістичним пафосом, оптимістичною вірою в маленьку людину, вирішена в піднесеному романтичному дусі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В.К. Намисто: Оповідання – К.: Веселка, 1989. - 380с.
2. Богданова О.С., Петрова В.И. Методика воспитательной работы в начальных классах. – М.: Просвещение, 1975. – 208с.
3. Зінчук С.С. Володимир Винниченко (1880-1951) // Нові імена в програмі з української літератури: Посібник для вчителя. - К.: Освіта, 1993. – С.125-145.
4. Скобелева-Салогуб Н. Володимир Винниченко: про дітей і для дітей // Слово і час. - 99. - №7. - С.60-67.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Третяк Ольга Петрівна – учитель початкових класів, вчитель-методист навчально-виховного комплексу «ЗОШ № 34 – ліцей «Сучасник» – дитячо-юнацький центр» Кіровоградської міської ради.

Наукові інтереси: проблеми ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ДІЄСЛІВНОГО ТИПУ НА
ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У МОВІ
ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Наталія УСТЕНКО (Кіровоград)

У статті характеризуються фразеологічні одиниці (ФО) дієслівного типу на позначення емоційних станів неспокою, тривоги, страху, жаху мови художніх творів В. Винниченка. Аналізуються особливості їх функціонування у творах різних жанрів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент фразеологізму, емоційний стан, тематична група, фразеологія мови творів.

This article deals with the characterizing of phraseology units of verbal type that denotes the emotional states of anxiety, alarm, fear, horror in Volodymyr Vynnychenko's compositions. The features of their functioning in compositions of different genres are analysed.

Key words: phraseology unit, component of phraseological unit, emotional state, thematic group.

Людина не лише пізнає світ, усвідомлює його, змінює чи бореться, а й переживає, відгукується на ті чи інші предмети, явища, обставини. Саме емоціями людина виявляє ставлення до того, що її оточує [2, с. 91]. Твори видатного українського письменника В. Винниченка характеризуються глибокою психологічністю, виразністю у відображенні найтонших порухів душі особистості, її глибокого емоційного світу. Складність і багатогранність відображення психічної організації людини у непростих життєвих обставинах, стані неспокою, тривоги, страху засвідчує і фразеологія мови художніх творів письменника. Дослідники мови художніх творів В.К. Винниченка докладно не зупинялися на вивченні фразеологічних одиниць на позначення емоційних процесів [1; 3], зокрема об'єктом аналізу не були вербальні одиниці на позначення неспокою, тривоги, страху, жаху.

Мета визначила наступні завдання: виділити із ФО дієслівного типу на позначення емоційних станів неспокою, тривоги, страху, жаху людини; проаналізувати наповнення цих тематичних груп та особливості функціонування у мові різножанрових художніх творів письменника. Стаття є продовженням вивчення фразеології мови творів В. Винниченка [4; 5].

Тематична група ФО “Неспокій. Тривога” за кількістю одиниць та частотою вживання належить до беззаперечних фаворитів, поряд з